

Roman Kulikowski (1939-2018)¹

W dniu 15 sierpnia 2018 r. zmarł dr hab. Roman Kulikowski (ur. 23 kwietnia 1939 r. w Łomnicy, gm. Wodynie, pow. siedlecki). Należał do grona najważniejszych badaczy w zakresie geografii rolnictwa w Polsce.

W latach 1946-1953 uczęszczał do Szkoły Podstawowej im. Księdza Wawrzyńca Lewandowskiego w Seroczyniu, a następnie w latach 1953-1957 pobierał naukę w Liceum Ogólnokształcącym im. Bolesława Prusa w Siedlcach. W autoreferacie swojej habilitacji tak określił fundamenty własnych zainteresowań badawczych: „Moje wiejskie pochodzenie było przyczyną tego, że już w czasie studiów na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1958-1963 interesowałem się geograficzną problematyką wsi i rolnictwa. Duży wpływ na początki mojej kariery zawodowej miały zwłaszcza seminaria i wykłady prowadzone przez wybitnego przedstawiciela polskiej i światowej geografii ekonomicznej prof. dr hab. Jerzego Kostrowickiego, twórcę polskiej szkoły geografii rolnictwa.”

Po uzyskaniu w 1964 r. tytułu magistra na Uniwersytecie Warszawskim za pracę pt. „Struktura gospodarstw i gęstość ludności rolniczej w województwie katowickim”, wykonaną pod kierunkiem doc. dr Witolda Kusińskiego, podjął pracę w Zakładzie Geografii Rolnictwa Instytutu Geografii Polskiej Akademii Nauk, z którym związał całą swoją karierę naukową. Początkowo zajmował się problematyką użytkowania ziemi i kierunków użytkowania gruntów ornych. Brał też udział w opracowaniu instrukcji oraz próbach metodycznych wykonywania przeglądowych map użytkowania ziemi. W latach 70. XX w. koncentrował się na dwóch tematach. Pierwszy, związany z koordynacją tematu węzłowego „Przemiany i tendencje rozwojowe w zakresie produkcji i towarowości rolnictwa”, przy-

---

¹ Poniższy tekst został opublikowany w 2018 r. w zeszycie 4 Przeglądu Geograficznego.

czynił się do powstania rozprawy doktorskiej pt. „Przemiany w strukturze przestrzennej produkcji globalnej rolnictwa indywidualnego w Polsce w latach 1960-1970”, obronionej przed Radą Naukową IGIPZ PAN w czerwcu 1977 r. Drugi dotyczył problematyki zagospodarowania przestrzennego i wiązał się z udziałem w opracowywaniu i opiniowaniu szeregu studiów zagospodarowania przestrzennego w skali gmin, miast i kraju. W latach 80. Roman Kulikowski koncentrował swoje badania na problematyce gospodarki żywnościowej w Polsce i na świecie oraz analizował efekty produkcyjne rolnictwa w ujęciu przestrzennym i relacji do różnych cech (np. jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, poziomu wykształcenia ludności zatrudnionej w rolnictwie, wielkości gospodarstw indywidualnych). W tym okresie włączał się w realizowane w Zakładzie prace zespołowe związane z typologią rolnictwa, a także w latach 1982-1986 podjął dodatkowe zatrudnienie w Komisji Planowania przy Radzie Ministrów. W latach 90. skupił się na analizie obszarów problemowych rolnictwa w Polsce i kontynuował badania w strefie podmiejskiej Warszawy. Podsumowaniem wieloletniej pracy nad przestrzennym zróżnicowaniem cech produkcyjnych rolnictwa jest obszerna rozprawa naukowa opublikowana w 2003 r. w 187 tomie Prac Geograficznych, pt. „Syntetyczne metody badań produktywności i towarowości rolnictwa”. W pracy tej dokonał przeglądu i oceny polskiej i zagranicznej literatury geograficznej i ekonomiczno-rolniczej na temat metod badań produktywności i towarowości rolnictwa oraz zaproponował nową metodę pomiaru specjalizacji rolnictwa, rozszerzając w ten sposób zestaw cech służących geograficznym badaniom produktywności i towarowości rolnictwa. W dniu 25 lutego 2004 r. Rada Naukowa IGIPZ PAN na podstawie wspomnianej pracy nadała Romanowi Kulikowskiemu stopień doktora habilitowanego. W następnych latach pogłębiał analizy związane z produkcją towarową rolnictwa na przykładzie wybranych form działalności rolniczej (np. sadownictwa, ogrodnictwa, mleczarstwa). Efektem tych badań jest wydana w 2013 r. monografia pt. „Produkcja i towarowość rolnictwa w Polsce: przemiany i zróżnicowania przestrzenne po II wojnie światowej”. Formalnie w 2013 r. zakończył zatrudnienie etatowe w Instytucie Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, jednakże w dalszym ciągu brał udział w życiu naukowym.

Dorobek dr hab. Romana Kulikowskiego zawiera ponad 230 publikacji, w tym sześć książek (trzy współautorskie), 85 artykułów naukowych (w tym 28 w języku angielskim, trzy we francuskim, po jednym artykule w językach niemieckim, rosyjskim, serbsko-chorwackim), jeden podręcznik geografii do szkoły średniej i kilkadziesiąt map opublikowanych w Narodowym Atlasie Polski, Atlasie Rzeczypospolitej oraz Atlasie Rolnictwa Polski. Ponadto był autorem około 40 ekspertyz i opinii.

Roman Kulikowski aktywnie uczestniczył w krajowej i międzynarodowej współpracy naukowej. W latach 1980-1992 był członkiem rzeczywistym Komisji Przemian Systemów Wiejskich (*Changing Rural Systems*) Międzynarodowej Unii Geograficznej. W latach 1986-1989 był członkiem Komitetu Naukowego programu IIASA (Międzynarodowy Instytut Badań Systemowych). Wielokrotnie brał udział w dwustronnych seminariach geograficznych, które odbywały się w Polsce i za granicą (Wielka Brytania, Francja, d. Jugosławia, Węgry, Rumunia, Bułgaria). Przez prawie cały okres kariery zawodowej aktywnie uczestniczył w organizacji prac Instytutu. Był koordynatorem różnych badań zamawianych (np. „Organizacja przestrzenna rolnictwa Polski” w latach 1979-1985, „Uwarunkowania przestrzenne rozwoju społeczno-gospodarczego Polski” w latach 1987-1989 oraz „Podstawy naukowo-badawcze koncepcji polityki przestrzennego zagospodarowania kraju” w latach 1996-1997). Nieprzerwanie od 1981 r. był członkiem Rady Naukowej IGIPZ PAN,

a w latach 1996-1998 kierownikiem Sekretariatu IGiPZ PAN. W okresie od 1989 do 2001 r. był zastępcą kierownika Zakładu Geografii Rolnictwa i Obszarów Wiejskich IGiPZ PAN. Był zaangażowany w prace wydawnicze jako członek Komitetów Redakcyjnych czasopism „Przegląd Geograficzny”, „Conference Papers” i „Studia Obszarów Wiejskich”. Przez jedną kadencję zasiadał w Radzie Naukowej Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN.

Aktywność badawcza, zaangażowanie w prace wielu instytucji oraz ciekawość geograficzna skutkowały bardzo licznymi podróżami zagranicznymi. Dr hab. Roman Kulikowski spędził za granicą łącznie ponad 3 lata na różnego rodzaju wyjazdach badawczych, konferencyjnych, wykładach czy ekspedycjach naukowych. Wśród najbardziej znaczących należy wymienić: ekspedycję „Transmongolia” (czerwiec–sierpień 1978 r.), dwa miesięczne pobyty stypendialne w Hiszpanii (1980) i Włoszech (1992), zatrudnienie w Instytucie Geografii Kubańskiej Akademii Nauk (styczeń–czerwiec 1980), udział w kongresach MUG (Montreal 1972, Paryż 1984) i szereg seminariów i konferencji w państwach europejskich.

Od października 1997 r. do czerwca 2002 r. prowadził wykłady z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej dla studentów studiów dziennych, zaocznych i wieczorowych w Wyższej Szkole Ubezpieczeń i Bankowości w Warszawie, a od lutego 2003 r. do czerwca 2012 r. w Wyższej Szkole Przedsiębiorczości i Rozwoju Regionalnego w Falentach pod Warszawą. Był dwukrotnym laureatem Nagrody Zespołowej Sekretarza Naukowego PAN (1977 r. i 1983 r.) oraz Nagrody Indywidualnej Sekretarza Wydziału VII PAN (1980 r.).

Prywatnie Roman Kulikowski był człowiekiem bardzo życzliwym i serdecznym. Nigdy nie odmawiał pomocy, wspierał dobrym słowem, a przede wszystkim zarażał optymizmem, uśmiechem i humorem. Zawsze miał czas na rozmowę, żarty i wspomnianie swoich przygód z licznych podróży. Był żonaty, miał dwie córki i czwórkę wnuków. Uwielbiał spędzać każdą wolną chwilę na swojej działce w Kamieńcu, nad rzeką Bug. Właśnie tam przeżył ostatni dzień swojego życia. Został pochowany na Cmentarzu Wojskowym na Powązkach w Warszawie.

Konrad Czapiewski
IGiPZ PAN, Warszawa

Spis wybranych publikacji

- Kulikowski R.**, 1969, *Zmiany w kierunkach użytkowania gruntów ornych w Polsce w latach 1958-1965*, Przegląd Geograficzny, 41, 2, s. 281-286.
- Kostrowicki J., Kulikowski R.**, 1971, *Przełądowe zdjęcie użytkowania ziemi, Projekt instrukcji, Dokumentacja Geograficzna*, 2, s. 27 + klucz znaków.
- Kostrowicki J., Jankowski W., Kulikowski R.**, 1971, *Przełądowa mapa użytkowania ziemi*, Podziałka 1:200 000 (wzór mapy, wersja kolorowa), PPWK, Warszawa.
- Biegajło W., Kulikowski R.**, 1972, *Kierunki użytkowania gruntów ornych, Studium porównawcze na przykładzie Polski, Czechosłowacji i Węgier*, Przegląd Geograficzny, 44, 3, s. 539-547.
- Kulikowski R., Szyrmer J.**, 1974, *Changements recents de l'utilisation du sol en Pologne*. Geographia Polonica, 29, s. 205-217.
- Kulikowski R.**, Stola W, 1974, *Les transformations de l'agriculture de la voivodie de Białystok au cours des vingt dernieres annees*. Geographia Polonica, 29, s. 363-374.
- Kulikowski R.**, 1975, *Próba zastosowania metody określania kierunków rolniczego użytkowania ziemi*, Przegląd Geograficzny, 47, 2, s. 383-391.

- Kulikowski R.**, 1977, *Przemiany kierunków produkcji globalnej w rolnictwie indywidualnym Polski w latach 1960-1970*, Przegląd Geograficzny, 49, 4, s. 689-702.
- Kulikowski R.**, Szyrmer J, 1978, *Produktywność, towarowość i struktura produkcji rolnej*, [w:] J. Kostrowicki (red.), *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa Polski 1950-1970*, Prace Geograficzne 127, s. 360-427, 26 map i 6 wykresów w tekście (rozdział w monografii).
- Kulikowski R.**, 1981, *Technique of successive quotients to determine agricultural land use orientations*, [w:] Noor Mohammad (red.), *Perspectives of Agricultural Geography*, 1, Concept Publishing Company, New Delhi, s. 417-427.
- Gańczyńska B., Kulikowski R.**, 1982, *Struktura przestrzenna rolnictwa indywidualnego w województwie stołecznym warszawskim*, Dokumentacja Geograficzna, 5-6, s. 111 (monografia).
- Kulikowski R.**, 1982, *Przestrzenne zróżnicowanie produkcji rolniczej w Polsce*, Przegląd Geograficzny, 54, 4, s. 475-497.
- Kulikowski R.**, 1983, *Ocena rozwoju organizacji przestrzennej gospodarki żywnościowej Polski*, [w:] A. Kukliński (red.), *Diagnoza stanu gospodarki przestrzennej Polski*, Biuletyn KPZK PAN, 123, s. 28-47.
- Kulikowski R.**, 1984, *Gospodarka żywnościowa w Polsce – zakres pojęcia i próba analizy przestrzennej*, [w:] *I Ogólnopolskie Seminarium Geograficzno-Rolnicze*, Komisja Geografii Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej PTG, Instytut Geografii UMK. Toruń 27-28 czerwca 1984, s. 13-56 (rozprawa naukowa).
- Kulikowski R.**, 1984, *Spatial differentiation of agricultural production in Poland*, *Geographia Polonica*, 50, s. 179-192.
- Kulikowski R.**, 1984, *Types of agriculture map of Europe*. Mapa w skali 1: 2,5 mln, Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa (9 arkuszy, współautor).
- Kulikowski R.**, 1986, *Wykorzystanie rolniczej przestrzeni produkcyjnej w Polsce – próba analizy przestrzennej*, Przegląd Geograficzny, 58, 1/2, 1986, s. 191-202 (+ 2 mapy).
- Gańczyńska B., Kulikowski R.**, 1986, *Poziom wykształcenia zatrudnionych w rolnictwie indywidualnym a efekty produkcyjne*, Przegląd Geograficzny, 58, 4, s. 783-794 + 10 stron tabel i ilustracji.
- Morgan W. B., Gańczyńska B., Kulikowski R.**, 1987, *Productivity and location in private agriculture around Warsaw, Poland*, *GeoJournal*, 15, 4, s. 375-385.
- Jerczyński M., Kantowicz E., Kulikowski R.**, 1987, *Bielanka*, [w:] *La Gmina de Gorlice*. Juin 1987, *Valeur de l'espace et developpement local*. Languedoc-Mazowsze, Universite de Montpellier III. Montpellier, s. 73-106.
- Kulikowski R., Gańczyńska B., Morgan W. B.**, 1990, *Typology of individual agriculture in the suburban zone of Warsaw*, *Geographia Slovenica* 21, Ljubliana, s. 133-151.
- Kulikowski R.**, 1991, *Changing spatial patterns of Polish agriculture*, [w:] *Poland Now*, Institute for Educational Research, Warsaw, s. 16-27.
- Kulikowski R.**, 1991, *Przemiany struktury przestrzennej rolnictwa w Polsce*, [w:] *Polska – kraj na drodze przemian*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa, s. 16-26.
- Kulikowski R.**, 1992, *Obszary problemowe rolnictwa w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN, 158, 1992, s. 23-40.
- Kulikowski R.**, 1993, *Produktywność i towarowość rolnictwa wschodnich i zachodnich obszarów przygranicznych*, [w:] R. Szczęsny, R. Kulikowski (red.), *Rolnictwo wschodnich i zachodnich obszarów przygranicznych Polski. Podstawy rozwoju zachodnich i wschodnich obszarów przygranicznych Polski*, Biuletyn 4, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 63-76.
- Kulikowski R.**, 1996, *Diversification and problems of agriculture of the western border areas of Poland*, [w:] *Planerische und raumordnungsrechtliche Betrachtung der granzüberschrei-*

tenden Zusammenarbeit aus polnischer und deutscher Sicht, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 232, Arbeitsmaterial, Hannover, s. 178-193.

- Stasiak A., Kulikowski R.**, 1996, *Gminy wiejskie w Polsce*, Wieś i Państwo, 2/3, s. 21-90.
- Kulikowski R., Bański J.**, 1998, *Rolnictwo na obszarach projektowanego przebiegu autostrad*, [w:] Europa XXI, 1, Centrum Studiów Europejskich IGiPZ PAN, s. 25-36.
- Kulikowski R., Szczęsny R.**, 1999, *Changing spatial patterns of Polish agriculture after 1989 and a forecast to 2010*, [w:] Problemi na Geografiata (Problems of Geography), Sofia, Bułgaria, s. 32-40.
- Gańczyńska B., Kulikowski R.**, 2000, *Wieś i rolnictwo strefy podmiejskiej Warszawy. Procesy transformacji i zróżnicowania przestrzenne*, Dokumentacja Geograficzna, 20, s. 78.
- Kulikowski R.**, 2001, *Przemiany rolnictwa Węgier w latach 90.*, Przegląd Geograficzny, 73, 4, s. 499-515.
- Kulikowski R.**, 2001, *Przemiany rolnictwa Polski w latach dziewięćdziesiątych. Daleko czy blisko do UE 15?*, [w:] J. Bański (red.), *Wieś i rolnictwo u progu Unii Europejskiej*, Studia Obszarów Wiejskich, 1, Warszawa, s. 71-81.
- Kulikowski R.**, 2001, *Production of Poland's farming and comparison with EU agriculture*. Problemi na Geografijata, (Problems of Geography), Bułgarska Akademia na Naukite, 1-2, s. 17-25.
- Kulikowski R.**, 2002, *Przemiany i zróżnicowania przestrzenne produkcji rolnej w Polsce*, Przegląd Geograficzny, 74, 3, s. 407-423.
- Kulikowski R.**, 2002, *Problemy społeczne wsi i rolnictwa w Polsce*, [w:] J. Bański (red.), *Społeczne problemy wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 2, s. 9-17.
- Kulikowski R.**, 2003, *Syntetyczne metody badań produktywności i towarowości rolnictwa. Zastosowania w badaniach geograficznych w Polsce*, Prace Geograficzne, 187, IGiPZ PAN, Warszawa, 152 s.
- Kulikowski R.**, 2004, *Przestrzenne zróżnicowanie i przemiany rolnictwa w Polsce po 1990 r.*, [w:] J.J. Parysek (red.), *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002*, Uniwersytet im Adama Mickiewicza w Poznaniu, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 194-209.
- Kulikowski R.**, 2004, *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski w świetle wyników Powszechnego Spisu Rolnego 2002 r.*, [w:] A. Stasiak (red.), *Wieś polska w świetle wyników NSP 2002 i RSP 2002 – aspekty społeczne, ekonomiczne i przestrzenne*, Biuletyn KPZK PAN, 213, s. 40-65.
- Ciołkosz A., Kulikowski R., Filipiak K., Bielecka E.**, 2004, *The agricultural production space in Poland at the beginning of 21st century and its characterisation*, Statistics in Transition, Journal of the Polish Statistical Association, 6, 6, s. 899-912.
- Ciołkosz A., Kulikowski R., Filipiak K., Bielecka E.**, 2004, *Charakterystyka rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski na początku XXI w.*, Wiadomości Statystyczne, rok XLIX, 4, s. 46-54.
- Kulikowski R.**, 2004, *Rolnictwo*, [w:] *Geografia 2. Kształcenie ogólne w zakresie rozszerzonym. Podręcznik dla liceum ogólnokształcącego, liceum profilowanego i technikum*. Nowa Era, Warszawa, s. 32-59.
- Kulikowski R.**, 2005, *Dorobek Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN w zakresie geografii rolnictwa*, [w:] *Dorobek naukowy geografii rolnictwa w Polsce*, Studia Obszarów Wiejskich, 7, s. 17-52.
- Kulikowski R.**, 2005, *Działalność i źródła dochodu indywidualnych gospodarstw rolnych w Polsce – aspekty przestrzenne*, Przegląd Geograficzny, 77, 4, s. 325-421.
- Kulikowski R.**, 2005, *Agricultural problem areas in Poland, 2002*, Moravian Geographical Reports, 13, 1, s. 2-7.

- Kulikowski R.**, 2005, *Rolnicze użytkowanie ziemi w Polsce w świetle wyników PSR z 2002 r.*, [w:] B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 159-191.
- Kulikowski R.**, 2005, *Efekty produkcyjne rolnictwa i ich społeczno-ekonomiczne i przyrodnicze uwarunkowania*, [w:] B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 357-375.
- Kulikowski R.**, 2005, *Podlaski region chowu bydła obszarem sukcesu transformacji w rolnictwie po 1989 r.*, [w:] B. Głębocki. U. Kaczmarek (red.), *Obszary sukcesu na polskiej wsi*. Studia Obszarów Wiejskich, 8, s. 59-69.
- Kulikowski R.**, 2006, *Agriculture in Poland*, [w:] M. Degórski (red.), *Natural and human environment of Poland. A geographical overview*, Warszawa, s. 211-231.
- Kulikowski R.**, 2007, *Ogrodnictwo w Polsce. Rozmieszczenie, struktura upraw i rola w produkcji rolniczej*, Przegląd Geograficzny, 79, 1, Warszawa, s.79-98.
- Kulikowski R.**, 2007, *Koncentracja wybranych gałęzi produkcji roślinnej w Polsce*, Biuletyn KPZK PAN, Warszawa, s. 91-102.
- Kulikowski R.**, 2007, *Wpływ warunków przyrodniczych na zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa w Polsce*, [w:] S. Grykień, W. Hasiński (red.), *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich*, Studia Obszarów Wiejskich, 12, Warszawa, s. 19-31.
- Kortus B., Kulikowski R., Domański B.**, 2008, *Geografia gospodarcza (ekonomiczna)*, [w:] A. Jackowski, S. Liszewski, A. Richling (red.), *Historia geografii polskiej*, PWN, Warszawa, s. 147-160.
- Kulikowski R.**, 2009, *Changes and spatial differentiation in Polish agriculture*, [w:] A.D. Kovács (red.), *Old and new Borderlines (Frontiers) Margins*, Discussion Papers, Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences, Pecs, s. 98-108.
- Kulikowski R.**, 2009, *Zmiany i przestrzenne zróżnicowanie produkcji rolnej*, Studia Obszarów Wiejskich, 17, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGiPZ PAN, Warszawa, s.141-155.
- Bański J., Kulikowski R.**, 2009, *Analiza obszarów wiejskich pod kątem konkurencyjności i towarowości*, Studia Obszarów Wiejskich, 16, Komisja Obszarów Wiejskich PTG, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 39-54.
- Czapiewski K., Kulikowski R., Bednarek-Szczepeńska M., Mazur M., Ferenc M.**, 2012, *Wykorzystanie ITC w rolnictwie Mazowsza – ujęcie przestrzenne*, Studia Obszarów Wiejskich, 30, Warszawa.
- Kulikowski R.**, 2013, *Produkcja i towarowość rolnictwa w Polsce: przemiany i zróżnicowania przestrzenne po II wojnie światowej*, Prace Geograficzne, 241, IGiPZ PAN, Warszawa.